

МЕТАДЫЧНЫЯ АСНОВЫ ПРАЦЫ НАСТАЎНІКА НА ЭТАПЕ ЎСПРЫМАННЯ І ПЕРШАСНАЙ АЦЭНКІ МАСТАЦКАГА ТВОРА

Каліноўская Ірына Адамаўна
УА “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С.Пушкіна”

Для класнага чытання праграма пачатковых класаў прапануе ў асноўным мастацкія творы. У іх усе кампаненты (ідэйна-тэматычная аснова, вобразы, кампазіцыя, сюжэт, выяўленчыя сродкі) ўзаемадзейнічаюць паміж сабою. Многія дэталі не адразу будуць заўважаны, але твор у цэлым можа выклікаць цікавасць і глыбокае эмацыянальнае перажыванне. У сувязі з гэтым работу з мастакім творам неабходна пачынаць з цэласнага ўспрымання (чытанне ўсяго твора), з сінтэзу. Аналіз праводзіцца за сінтэзам і рыхтуе вучняў да сінтэзу больш высокай якасці. Агульная формула работы з мастакім творам выглядае так: першы сінтэз, аналіз, другі сінтэз. У адпаведнасці з такім падыходам у вывучэнні мастацкіх твораў у метадычнай сістэме А.П. Шанько вызначаюцца тры асноўныя этапы працы [3, с. 149].

У сваёй практычнай дзейнасці на ўроках літаратурнага чытання пры вывучэнні новага твора мы выкарыстоўваем названы вышэй парадак, у некаторай ступені дапоўніўшы традыцыйную метадыку вопытам уласнай работы.

У дадзеным артыкуле мы намераны спыніцца на першым этапе працы, задачы якога: падрыхтоўка да ўспрымання мастацкага твора, знаёмстве з яго канкрэтным зместам, высьвятленне эмацыянальнага ўздзеяння твора на вучняў.

Настаўнік, рыхтуючыся да ўрока, на якім будзе вывучацца мастацкі твор, павінен перш за ўсё ўдумліва прачытаць яго, па вобразным вызначэнні М.М. Шанскага, пад “лінгвістычным мікраскопам”. Такое ўдумлівае чытанне дасць магчымасць высветліваць кульмінацыйныя пункты тэксту, яго непаўторныя асаблівасці як мастацкага адзінства.

Падчас падрыхтоўчай працы з канкрэтным тэкстам неабходна абудзіць матывы да яго ўспрымання. Яны ўзнікаюць як унутранае пабуджэнне чытача да ажыццяўлення рэцэптыўнай дзейнасці пад уплывам уласнай зацікаўленасці, што стымулюецца тэкстам ці ўнутраным станам рэцыпіента. Стварэнне матывацыі адбываецца праз тэкставы матэрыял, стыль педагагічнага ўзаемадзеяння. Але найбольш педагагічна апраўданым для асобна-арыентаванага навучання матывам рэцэптыўнай дзейнасці з’яўляецца ўласная зацікаўленасць вучня, якая з’яўляецца вынікам яго актыўнай пазнавальнай пазіцыі ў навучальным працэсе. Дзейнасны падыход, абраны сучаснай школай у якасці метадалагічнай асновы,

вымушае арганізаваць падрыхтоўчую працу як актыўную пошукавую дзейнасць вучняў у накірунках прагназавання падзей, назапашвання моўных сродкаў, неабходных для асэнсаванага ўспрымання.

Першаснаму ўспрымання папярэднічае падрыхтоўчая праца. Педагог плануе тыя віды заняткаў, тыя аналітычныя і сінтэтычныя віды працы, што суадносяцца з тыпам апавядання, яго ідэйна-эстэтычным зместам, а таксама аб'ёмам, формай, ступенню даступнасці, мовай і г.д.

Падрыхтоўчая работа да чытання апавядання не павінна быць працяглаю. Перад самім чытаннем не трэба пераказваць змест апавядання, таму што гэта зніжае цікавасць вучняў да тэксту.

У сучаснай школе перад першым чытаннем часцей за ўсё выкарыстоўваюцца наступныя віды працы.

Слова настаўніка.

Гэтым відам трэба карыстацца тады, калі чытаецца твор, у якім размова ідзе пра падзеі, што адбываліся раней, пра жыццё людзей у іншых краінах. Слова настаўніка выдатна спалучаецца з нагляднасцю. Добра, калі ў руках педагога будуць кнігі, альбомы, гербары, муляжы, фотаздымкі, узоры народнага мастацтва, буклеты, календары, паштоўкі, памятныя значкі і медалі, сувеніры, вырабы з прыроднага матэрыялу, нават асобныя музычныя народныя інструменты.

Свабоднае выказанне дзяцей пра вядомыя падзеі.

У гэтым выпадку настаўнік стварае праблемную сітуацыю, а дзеці ў адпаведнасці з ёю раскажваюць пра тое, што ім вядома.

Гутарка настаўніка з вучнямі па пытаннях.

У гэтым выпадку настаўнік распрацоўвае сістэму пытанняў, адказваючы на якія, вучні рыхтуюцца да ўспрыняцця твора.

Названыя вышэй віды працы часцей за ўсё выступаюць у спалучэнні.

Гутарка настаўніка па матэрыялах экскурсій і асабістых назіраннях дзяцей.

Прымяненне гэтага віду ўступнай гутаркі будзе паспяховым, калі настаўнік у час запланаваных экскурсій, звязаных з урокамі чытання, мэтанакіравана, па спецыяльных заданнях звяртае ўвагу дзяцей на тыя прадметы і з'явы, якія стануць прадметам абмеркавання на ўроках.

Выкарыстанне рэпрадукцый малюнкаў жывапісу.

Гэтым відам уступнай працы карыстаюцца больш за ўсё перад чытаннем вершаў ці апавяданняў прыродаапісальнага характару. Безумоўна, што рэпрадукцыі карцін не могуць замяніць жывыя назіранні і ўражанні.

Праслухоўванне фрагментаў музычных твораў.

Іх значэнне можа быць рознае. У школьнай практыцы грамзапіс выкарыстоўваецца часцей за ўсё як своеасаблівы музычны ўступ, задача якога – падрыхтаваць дзяцей да ўспрымання лірычнага верша. Добра, калі

ў школах з рускай мовай навучання перад урокамі беларускай мовы і літаратурнага чытання настаўнік пачатковых класаў будзе практыкаваць музычныя перапынкі, на якіх прагучаць папулярныя народныя мелодыі. Гэта настройвае дзяцей на ўспрыманне гукавога каларыту мовы, на правільнае вымаўленне, бо ў рускамоўных школах – і, на жаль, не толькі ў іх – на перапынках дзеці не размаўляюць па-беларуску. Музыка можа выступаць таксама як фон, калі яе гучанне суправаджае чытанне лірычнага верша або пейзажнай замалёўкі.

Часам для таго, каб вучні больш глыбока асэнсавалі твор, настаўнік расказвае пра рэальную аснову апісанай у ім падзеі.

Фанетыка-артыкуляцыйная падрыхтоўка да чытання заключаецца ў прачытванні складаных у плане ўзнаўлення слоў: чатырохскладовых, са збегам зычных, адрозных ад рускай мовы. Звычайна яны выпісваюцца на дошку. Рэкамендуецца абавязкова знаходзіць гэтыя словы ў тэксе і прачытваць, каб зняць цяжкасці пры іх апазнанні.

Падрыхтоўчая праца завяршаецца ўстаноўкай на ўспрыманне твора, якая заключаецца ў пастаноўцы перад вучнямі мэтавага пытання. Трэба сказаць, што не ўсе метадысты згодны з гэтым. Так, М.І. Сянкевіч увогуле не раіць задаваць пытанні непасрэдна перад успрыманнем мастацкага твора, прыводзячы слухныя аргументы наконт таго, што гэта будзе адцягваць увагу вучня, не дазволіць яму атрымліваць асалоду ад шэдэўра слоўнага мастацтва. [2, с.89].

Пасля ўступнай працы вучні павінны ўспрыняць апавяданне цэласна. Глыбока эмацыянальныя апавяданні з дыялогамі, драматычнымі падзеямі лепш асэнсоўваюцца вучнямі пачатковых класаў праз выразнае чытанне настаўніка. Настаўнік чытае ўважліва, абстрагуючыся ад рэальных абставін, у якіх знаходзіцца разам з дзецьмі ў гэты момант. Першаснае выразнае чытанне твора можна разглядаць як яго пачатковае “тлумачэнне”.

Апавяданне чытаецца цалкам, але настаўнік мае права перачытаць, інтанацыйна падкрэсліць асобны радок, фразу ці кароткі эпізод двойчы. Значны эфект будзе дасягнуты, калі ён, адклаўшы кнігу, узновіць ключавую фразу па памяці. Цэласнасць успрымання твора ад гэтага не парушаецца, а ўвага дзяцей да важнай у сэнсавых адносінах яго часткі значна ўзмацніцца.

Выразнае першаснае чытанне апавядання не павінна суправаджацца воклічамі, штучным пафасам, але мімікаю, жэстам, усмешкай настаўнік мае магчымасць выказаць свае адносіны да таго, што прачытаў.

Вучань успрымае пачутае не пасіўна. Слухаючы, ён усведамляе значэнне сказанага, згаджаецца або не згаджаецца, рыхтуецца да выказвання. Аўдзіраванне з’яўляецца найважнейшым элементам навучання суразмоўніцтву.

Традыцыйная методыка не раіць слухаць апавяданне і адначасова сачыць па тэксце. Гэта тлумачыцца тым, што ў выпадку, калі апазнанне гука-літарных комплексаў вучнямі значна замаруджана, дзеці не могуць прадуктыўна ажыццяўляць зрокавае ўспрыманне. Аднак справядліва і тое, што па меры ўдасканалення тэхнікі чытання менавіта зрокава-слыхавое ўспрыманне будзе спрыяць найлепшаму разуменню тэксту, асабліва для вучняў-“візуалаў”, а ва ўмовах білінгвізму яшчэ садзейнічаць назапашванню лексікі. Выпрацоўваецца здольнасць сачыць у адпаведнасці з тэмпам чытання настаўніка і вылучаць незразумелыя словы (вучні падкрэсліваюць іх у тэксце).

У трэціх-чацвёртых класах прапануецца выкарыстоўваць камбінаваны спосаб чытання твора – настаўнікам і падрыхтаванымі вучнямі. Уключаць дзяцей у працэс чытання трэба яшчэ і таму, каб у асобных з іх не нараджалася ўтрыманская ўстаноўка. Вучні з недасканалай тэхнікай чытання страчваюць усе матывы да чытання. Таму лічым неабходным даваць больш магчымасцей кожнаму вучню самастойна знаёміцца з творами.

Пасля першаснага ўспрымання твора неабходна зрабіць псіхалагічную паўзу. Вельмі часта, апошнія словы мастацкага апавядання, іх канцоўка найбольш выразныя ў эмацыянальных адносінах. Менавіта праз паўзу, як сцвярджаюць псіхолагі, ажыццяўляецца судакрананне духоўнага свету чалавека з думкамі яго суразмоўцы, у дадзеным выпадку – пісьменніка. Паспешныя пытанні толькі перапыняюць думкі вучняў, перашкаджаюць заглыбіцца ў змест таго, што прагучала ў класе. Калі на вачах у дзяцей слёзы, у такім выпадку ўсякі паспешлівы аналіз твора будзе зусім недарэчным. “Не лезце ў пачуцці з пытаннямі”, – справядліва перасцерагае З.І. Раманоўская. М.А. Рыбнікава зазначае: “Мастацкі вобраз – яго трэба ўбачыць, пачуць, трэба з ім сустрэцца, сутыкнуцца, здзівіцца яму, узрадавацца або адчуць пагарду, гнеў, агіду і толькі тады пераходзіць да аналізу” [1, с. 140].

Пасля ўспрымання твора вучні могуць задаць настаўніку пытанні, каб удакладніць значэнне незразумелых слоў і сутнасць падзей. Неабходна абавязкова правесці гутарку, каб праверыць, якія пачуцці выклікала ў дзяцей апавяданне, як зразумелі яны ідэйную задуму пісьменніка. Дарэчнымі будуць наступныя пытанні: “Якое месца ў творы вас асабліва ўразіла?”, “Калі вы радаваліся, а калі сумавалі?”, “Калі вам было страшна?”, “Што здалася найбольш цікавым?”, “З чым вы не згодні?”, “Чаму аўтар так назваў твор?”.

Такім чынам, арганізацыя першаснага ўспрымання твора вучнямі вызначаецца дыферэнцыяцыяй спосабаў азнаямлення з творами у залежнасці ад ступені падрыхтаванасці вучняў (перыяду навучання) і

арганізацыі гэтай працы як актыўнай дзейнасці рэцыпіента па асэнсаваным успрыманні.

Вынікам першаснага ўспрымання твора становіцца:

– высвятленне эмацыянальнай рэакцыі дзяцей на твор і разуменне імі агульнага сэнсу твора;

– вызначэнне фактычнага разумення тэксту;

– эмацыянальнае асэнсаванне твора (М.І. Сянкевіч);

– высвятленне асноўнай думкі твора, гэта значыць, праверка таго, як вучні на слых успрынялі тэкст (Г.І. Верашчака).

Прыведзеныя меркаванні гавораць пра неадназначнасць поглядаў вучоных на прадмет сінтэтычнай працы пасля ўспрымання мастацкага твора. Асабіста мы лічым, што такая праца павінна насіць у першую чаргу эмацыянальна- ацэначны характар. Іншы раз, па самых розных прычынах, дзеці могуць не ўспрыняць трагічнасць апісаных у апавяданні падзей, аб чым можна здагадацца нават па агульнай рэакцыі класа. У такім выпадку настаўніку давядзецца адмовіцца ад загадка падрыхтаванага канспекта, бо аналіз твора ён абавязаны будзе весці па-новаму.

Літаратура

1. Рыбникова, М.А. Очерки по методике литературного чтения / М.А. Рыбникова. – М. : Учпедгиз, 1963. – 314 с.

2. Сянкевіч, М. І. Лінгваметадычныя і літаратуразнаўчыя асновы асэнсавання і аналізу мастацкага твора малодшымі школьнікамі : манаграфія / М. І. Сянкевіч. – Брэст : Выд-ва БрДУ, 2005. – 131 с.

3. Методыка выкладання беларускай мовы і літаратуры ў пачатковых класах : вучэб. дапам. для фак. педагогікі і методыкі пач. навучання пед. ін-таў / Я.М. Івашуціч ; пад. рэд. А.П. Шанько. – Мінск : Выш.шк., 1986. – 408 с.